

INTERJÚ NATALIE ZENDEL

Zend Róbert verseiben nagy hangsúlyt kap a magyarországi-kanadai kettős otthon. Ahogy egyik versében írja: Budapest is my homeland / Toronto is my home / In Toronto I am nostalgic for Budapest / In Budapest I am nostalgic for Toronto / Everywhere else I am nostalgic for my nostalgia. (Budapest a szülőföldem / Torontó az otthonom / Torontóban Budapest iránt érzek nosztalgiát / Budapesten Torontó iránt érzek nosztalgiát / Mindenhol máshol a nosztalgiám iránt érzek nosztalgiát) A magánéletben ez mennyire volt meghatározó?

Mindössze tizenkét éves voltam, amikor édesapám meghalt több mint harminc évvel ezelőtt, ezért minden válaszom a sok évvel ezelőtti gyermekkori önmagam benyomásain alapul. Úgy érzem, hogy egyszerre érzem magam otthon és nem otthon mindkét helyen, amely meghatározta belső életét. Budapesten nőtt fel és töltötte ifjú felnőttkorát, de a városhoz soha nem tudott igazán visszatérni, mert az időközben megváltozott. Torontóban, ahol élete második felét töltötte, erős honvágya volt Budapest után és mindig úgy érezte, ő más – a nyelve, a kultúrája és a világlátása miatt.

Miután elhagyta Magyarországot 1956-ban, nem volt olyan hely, amellyel száz százalékosan azonosulni tudott volna, és mégis mindkét hely valamilyen módon „otthon” volt. Képtelen volt arra, hogy végül kialakítsa új önazonosságát, úgy hiszem, végül kitágította az egész emberi fajhoz való tartozás érzését.

Mesélt Önnek az 1956-os eseményekről?

Igen, bár nem emlékszem sok részletre abból, amit mesélt nekem. De emlékszem egy történetre. A forradalom alatt nővérem, Anikó, aki nyolc hónapos volt, egy bölcsőben aludt a lakásukban. A Bródy Sándor utca 9. szám alatt laktak, a harmadik emeleten. Apámnak hirtelen rossz érzése támadt, ezért átvitte őt egy másik szobába. Néhány perccel később egy robbanás betörte a szoba ablakát, ahol korábban a nővérem feküdt és eltalálta a bölcsőt. Meghalt volna, ha nincs apámnak ez a megérzése.

Első felesége, Gábori Ibi később elmondta nekem, hogy édesapám nem egyszerűen csak egyik áldozata volt az elbukott forradalomnak, hanem aktív szereplője is. Sok barátja író volt és szerkesztő (például Vadász György és Kass János karikaturisták; Gergely Márta, a *Pajtás* szerkesztője és Kun Anna, az *Úttörő* szerkesztője), akik egymásközt a rendszer ellen beszéltek. A forradalom idején édesapám jó barátjával, Kőműves Maurer Lászlóval és másokkal propaganda-szórólapokat írt és osztogatott, amelyek arra szólították fel az

embereket, hogy álljanak ellen a szovjet-kommunista rezsimnek. Amikor elmenekült Budapestről, már sorra tartóztatták le az embereket, és munkatársa, Laci, 18 hónapot töltött börtönben. A szabadságharcban való részvétele nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az emigráció mellett döntött.

Torontóban számos magyar barátja volt, akik hozzá hasonlóan a forradalom után emigráltak. Néhányan megírták a tapasztalataikat, ezért úgy nőttem fel, hogy hallottam is, olvastam is az 1956-os eseményekről. Egyike ezeknek a barátainak Ibi új férje, Gábori György volt, akinek az életrajza, *When Evils Were Most Free* (Amikor elszabadult a gonosz) részletesen beszámol mind a nácik, mind a kommunisták alatt szerzett drámai tapasztalatairól. Egy másik Kopácsi Sándor volt, aki Budapest rendőrfőnöke volt 1956-ban, és akinek a forradalomról szóló történetét, *In the Name of the Working Class* (A munkásosztály nevében), a család közeli barátai, Daniel and Judy Stoffman fordították le. Faludy György szintén édesapám társasági és irodalmi köreihez tartozott.

Íróként milyen volt Zend Róbert fogadtatása Kanadában? Mennyire fogadta be az ottani irodalmi/művészeti élet?

Számos ismert kanadai író és művész nagyra becsülte, akikkel a CBC *Ideas* produceri munkája során és a kanadai irodalmi körökben találkozott. Ide olyan emberek tartoztak, mint az irodalomkritikus Northrop Frye, a filmkészítő Norman McLaren, az író és szerkesztő Barry Callaghan, az újságíró Robert Fulford, a költő Bill Bissett, a Four Horsemen hangköltészeti kollektíva tagjai: Paul Dutton, Steve McCaffery, Rafael Barreto-Rivera és Bp Nichol, az író és színész Tom Gallant, a költő és szerkesztő Arlene Lampert, az író és színész P. K. Page, a festő William Ronald, az irodalmi gyűjtő, fordító és szerkesztő

John Robert Colombo, a művész Aiko Suzuki, valamint költőtársai: Robert Sward és Robert Priest.

Törzsvendég volt Torontó költészeti olvasószínhelyein, különösen az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején. Munkája segítette meghatározni Torontó popkultúra-művészeti képét és Torontó inkulturációjának katalizátora volt, hogy azzá a kozmopolita művészeti centrummá váljon, amivé vált. Publikált több kanadai magazinban és antológiában, köztük a kanadai-magyar írók, a *The Sound of Time* (Az idő hangja) (Canadian-Hungarian Authors' Association, 1974) című antológiában. Számos írását sugározta a CBC Radio. Részt vett több írókurzuson, ahol olyan fiatalabb írókat karolt fel és ösztönzött, mint például Susan Swan.

Mégis, miközben sok független író és művész felismerte tehetségét, géniuszának egyediségét, nem tett szert szélesebb ismertségre, amelyet más kanadai írók értek, mondjuk például Leonard Cohen, Margaret Atwood vagy Robertson Davies. Ennek egyik oka munkájának kísérleti és avantgárd természete volt. Az olyan műfajoknak, mint például a konkrét költészet és a hangköltészet kisebb a rajongótáboruk. A multimediális oeuvre, mint az *Oab* behatárolhatatlan természete, vagy a szokatlan „novella”, mint a *Nicolette*, szintén megnehezítette, hogy munkáját szélesebb közönségnek adja el.

Egy másik akadály, különösen az 1970-es és az 1980-as években, amikor igazán önmagára talált mint angol nyelvű író, bevándorló státusza volt. Akkoriban a külföldön született írók, nekem úgy tűnik, meglehetősen marginálisan voltak jelen az irodalmi színtéren. Azt gondolom, hogy számos akadállyal szembesültek volna – az angol nyelvhasználat relatív hiányától az új hazában való megélhetés megteremtésének gazdasági kihívásán keresztül a kanadai olvasók szemében stílusuk és témájuk idegenségéig. A támogatás például fordítójától, John Robert Colombótól (aki számos más kelet-európai költőt is

lefordított); az *Exile Literary Quaterly*től, amely multikulturálisan különböző írók publikálására fókuszál, valamint a „multikulturális” íróknak nyújtott állami segélyek fontos szerepet játszottak abban, hogy sikerült betörnie a kanadai irodalmi színtérre.

Tudta tartani a kapcsolatot a Magyarországon maradt barátokkal, rokonokkal?

Igen, bár tizenegy évbe telt, mire vissza tudott térni Magyarországra – először 1967-ben –, barátaival és családjával levelezést folytatott és több alkalommal meglátogatta őket (1970, 1980, 1981...). Köztük Gábor Miklós színészt, Karinthy Ferenc író, Devecseri Gábor költőt, író, a görög irodalom fordítóját és sok más régi barátot csakúgy, mint számos unokatestvérét és másod unokatestvérét.

Jelenleg mennyire él a kanadai irodalmi köztudatban Robert Zend írói munkássága? Úgy tudom, Torontóban egy köz viseli a nevét és a Kanadai Irodalmi Lexikon is jegyzi.

Az, hogy bekerült néhány, a kanadai középiskolai irodalomórákon használt antológiába, némiképp életben tartotta költészetét néhány angoltanár és diák szívében az elmúlt évtizedek során. Sok idézete gyorsan terjed az interneten. Hogy úgy mondjam, a munkássága nem eléggé ismert ma, még irodalmi körökben sem. Sok éven át publikációi csak hiányosan voltak elérhetőek, néhány már nem is kapható. Mi több, mivel ő egy sokoldalú, multimediális alkotó volt – nemcsak verseket és történeteket, hanem hangköltészeti alkotásokat, konkrét verseket, betűképeket és kollázsokat is készített –, a nyomtatott könyvek nem mutathatnák meg a teljes valóságot.

Bátorító, hogy az elmúlt néhány évben újjáéledt az érdeklődés írásai és vizuális művészete iránt. Camille Martin költő és kollázművész akadémiai prezentációi és 16 blogbejegyzése Robert Zendről is ezt bizonyítják. Egy másik nagy fejlemény a www.robertzend.ca weboldal elkészítése volt 2014-ben. Köszönhetően a weboldalnak, most már minden kiadott műve és néhány korábban ki nem adott munkája is bárki számára elérhető a világon, akinek van internet-hozzáférése. Több felkérést kapunk, mint valaha a halála óta eltelt időszakban, hogy adjuk ki és állítsuk ki műveit. Az, hogy nemrég róla neveztek el egy közt, bátorító elismerése volt a kanadai irodalmi és művészeti élethez való hozzájárulásának.

(Fordította: Burza Patrícia Kármén)